

KÜLÖNFÉLÉK

Nyelvjáráskutatók konferenciája Svájcban

Az alemann dialektológia 13. nemzetközi konferenciáját — amint arról egy közleményemben részletesen is beszámoltam (Nyr. 124. 2000: 136—9) — 1999-ben Augsburgban tartották, a 14. tudományos ülészakot pedig „Arbeitstagung zur alemannischen Dialektologie” címmel

2002. szeptember 15-e és 18-a között a Zürichtől mintegy húsz kilométerre levő Männedorfban. Ez a festői környezetben fekvő kis község a Zürich-tó mellett található. A tanácskozás színhelyeül a männedorfi konferencia- és továbbképzési központ szolgált, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a Zürich-tóra és a másik parton elterülő településekre. Ideálisabb, kedvezőbb külső körülményeket és nyelvjárási konferenciához illőbb környezetet el sem lehetett volna képzelni, hiszen a közelben nyugalmat, csendet árasztó erdő és legelők húzódnak, közvetlenül a központ mellett pedig egy parasztudvar élte megszokott hétköznapiját. S amit már a németországi tudományos ülésszakokon megszokhatott és természetesnek tartott valószínűleg minden résztvevő: a szervezés, rendezés Svájcban is tökéletes volt, mindenben figyelmesség, segítőkészség volt tapasztalható a házigazdák részéről.

A szervezőmunkát a zürichi egyetem két professzora, ELVIRA GLASER (Deutsches Seminar der Universität) és RUDOLF SCHWARZENBACH (Phonogrammarchiv der Universität), valamint PETER OTT, a svájci német szótári munkálatok irányítója (a Schweizerdeutsches Wörterbuch intézmény vezetője) és munkatársai vállalták magukra. Zürichben, Svájc legnagyobb városában 1833-ban alapítottak egyetemet, mégpedig nem világi hatalom (pl. fejedelem, uralkodó) vagy az egyház segítségével, hanem — Európában elsőként — egy demokratikus állam támogatásával. A zürichi egyetemnek jelenleg hét kara van, ezeken több mint 21 ezer hallgató és doktorandusz tanul, mintegy 400 professzor, 500 docens és szemeszterenként 1000 meghívott előadó irányításával. A legtöbben (valamivel tízezer fölött) a bölcsészkaron tanulnak, közöttük külföldiek is, akiknek száma az egyetem hét karán a kétezret is meghaladja.

A rendezők a tudományos ülésszak központi témájául az alemann a nyelvhasználatban (Alemannisch im Sprachvergleich) témakört jelölték meg. Ez nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy a svájci német az ottani lakosság számára valamelyik helyi alemann nyelvjárást jelenti. Közöttük nemcsak régióként, hanem olykor településként is lehetnek kisebb-nagyobb eltérések. Így például Bern és Zürich város nyelve-nyelvjárása között is vannak különbségek. Az alemann (főképpen annak déli csoportját, azon belül pedig különösen az Alpok vidékén beszélt sok helyi tájszólását) egyébként a német nyelvterület egyik legarchaikusabb nyelvjárási formájának tartják. A konferencián a svájci kollégák közül — természetesen az ottani nyelvjáráskutatók mellett — más nyelvészeti szakterületek művelői is viszonylag nagy számban vettek részt. Ebben — egyéb okok mellett (pl. az alemann nyelvjárási problematika, a földrajzi közelség) — bizonyára az is közrejátszott, hogy a meghívóban fölűtített központi témához egyrészt a dialektológia különböző részlegei mellett a régi hagyományú nyelvészeti stúdiók (például a nyelvtörténet, a nyelvhasználat) tárgyához tartozó előadással lehetett kapcsolódni, másrészt olyan referátumokkal is, amelyek az újabb irányzatok problémakörében vetettek föl elméleti-módszertani kérdéseket. Ezenkívül — a német nyelvjárási konferenciák hagyományainak megfelelően — kiselőadások és műhelybeszámolók is szerepeltek a programban, az utóbbiak a Németországban és Svájcban folyó tájszótár- és nyelvatlasmunkálatokról, valamint a helynevek gyűjtésével és kiadásával kapcsolatban.

A konferenciára jelentkezők száma megközelítette a százat. A résztvevőknek mintegy kétharmada valamelyik svájci intézményt képviselte, Németországból 25–30 szakember volt jelen, néhányan Ausztriából és Franciaországból jöttek, Ausztráliából, Magyarországról, Nagy-Britanniából és Olaszországból pedig egy-egy kutató érkezett.

A tanácskozás nyitónapján — ELVIRA GLASER professzorasszony üdvözlő szavai, majd a zürichi egyetem vezetőinek és a Svájci Tudományos Akadémia képviselőjének köszöntő beszédei után — a plenáris ülés keretében r e f e r á t u m o k, m ű h e l y b e s z á m o l ó k é s k i s e l ő - a d á s o k egyaránt szerepeltek a programban. — Az első előadást „Z Bär bini gäre: Walliser in Bern” címmel IWAR WERLEN tartotta azoknak a walserieknek a nyelvi helyzetéről, akiknek elődei a XIX. század közepétől kezdődően Bernbe költöztek. Érdekes, hogy az áttepülők és utódaik a felsőalemann nyelvjárási régióba tartozó, igen archaikus walseri tájszólásuk (Walliser, Walserdeutsch) néhány sajátosságát egészen az utóbbi időig a fővárosban is meg tudták őrizni. Ilyenek pl. a következők: *hinna* 'hinten', *Schlüssel* 'Schlüssel', *uber* 'über', *unnena* 'unten'; *zwische* 'zwischen', *wisse*

'wissen'. — A referátumoknak elég jelentős része — azáltal, hogy valamilyen nyelvi-nyelvjárási változatok összehasonlító vizsgálatára épült — követte a konferencia központi témájának szellemét, így például már az első napon tartott előadások közül a következők: SILVIA DAL NEGRO, Artikel-morphologie: Walsertaldeutsch im Vergleich zu anderen alemannischen Dialekten; ANDREAS LÖTSCHER, „Ja“ als Gesprächsartikel: Variantenbildung im Standarddeutschen und im Schweizerdeutschen; ANTHONY ROWLEY, Das Leben ohne Genitiv und Präteritum. Oberdeutsche Morphologien im Vergleich; BEAT SIEBENHAAR, Berner und Zürcher Intonation — Ansätze zu einem Vergleich. Az itt felsorolt referátumok közül például B. SIEBENHAARÉ azzal foglalkozott, hogy milyen kiejtésbeli különbségek jellemzik a két nagyváros, Bern és Zürich nyelvét-nyelvjárását általában a hangletjtés szempontjából, különösen pedig a az egyes magánhangzók időtartama tekintetében. A vizsgált téma nemcsak tudományos szempontból érdekes és figyelemre méltó, hanem amiatt is, hogy a svájciak nem jelentéktelen része a kiejtés alapján általában elég jól meg tudja állapítani, hogy például ismeretlen beszédpartnerre melyik nagyobb városból vagy tájegységről származik. Bern és Zürich nyelve esetében ehhez nyújtott egzakt fogódzót B. SIEBENHAAR előadása.

Nyelvföldrajzi kérdést tárgyalt, néhány nyelvjárási sajáttság elterjedésének határát rajzolta meg ROBERT HINDERLING „Wie in einem Spiegel: Oberdeutsch-Nord und Oberdeutsch-Süd” című referátuma. Ugyancsak nyelvföldrajzi vonatkozású volt MARTHE PHILIPP kiselőadása (Von der morphologischen Mundartkarte zur elsass-lothringischen Dialektgliederung), amely — tárgyköre-nél fogva — néhány alaktani jelenség térképlapokon való szemléltetésére is kiterjedt. — DANIELLE CRÉVENAT-WERNER — korábbi, Strassburg környéki nyelvjárási vizsgálódásait folytatva — „Phonetische und lexikalische Variabilität im Strassburger Sprachraum” címmel azokról a legújabb kutatási eredményeiről beszélt, melyeket a kereken ötszáz kérdésből álló kérdőívess gyűjtése alapján főképpen a hangtan és a szókészlet terén tudott kimutatni. Ezeknek egyik érdekes tanulsága, hogy az egyes fonetikai és lexikai változatok előfordulásában Strassburg városrészei között jól elkülöníthető eltérések ragadhatók meg. Így például a 'Kleider' fogalmára a belvárosban a *glajter*, Robertsau külvárosban pedig a *gläter* variáns használatos, a *blym* (ejtése: *blüm*) 'Blume' és a *laufe* 'laufen' szóalakok a belvárosban fordulnak elő, velük szemben a *bloem* (ejtése: *blöm*) 'Blume', illetőleg a *loeffe* ~ *loefe* (kiejtése: *löffe* ~ *löfe*) 'laufen' alakváltozatok pedig a külvárosi népnyelvet jellemzik. Robertsau nyelvhasználatbeli eltérései azzal függnek össze, hogy e városrész lakóinak jó része régebben földműveléssel (főképpen kertéssel) foglalkozott, és szoros kapcsolatban volt a környékbeli falvakkal, s ez a körülmény beszédükre is hatást gyakorolt.

Nem maradhattak ki az ülészak programjából — amint azt már említettem — azok a műhelybeszámolók, melyek a különböző kollektív vállalkozások jelenlegi állásáról és a további teendőkről tájékoztattak. Ezeknek száma ezúttal a megszokottnál is nagyobb volt. Többségük a németországi és a svájci nyelvatlasz-kutatásokhoz kapcsolódott (EDITH FUNK, Sprachatlas von Bayerisch-Schwaben; SABINE KRÄMER-NEUBERT, Der Sprachatlas von Unterfranken. Rückblick und Ausblick; ROSEMARIE SPANNBAUER-POLLMANN, Sprachatlas von Niederbayern; MANFRED RENN, Kleiner Bayerischer Sprachatlas és RUDOLF TRÜB, Sprachatlas der deutschen Schweiz: Abschlussband), két beszámoló pedig tájszótári munkálatok helyzetéről tudósított (PETER OTT, Schweizerdeutsches Wörterbuch és RUDOLF POST, Badisches Wörterbuch).

Mivel sokan jelentkeztek előadás tartására, a keddi munkanapon két szekcióban folytatódott a konferencia programja. Az egyikben — részben dialektológiai tárgyú, részben a névtanhoz is kapcsolódó előadásokkal — kivétel nélkül svájci kutatók szerepeltek (így például SIMONE BERCHTOLD, Die Mundart im Großen Walsertal: Bestandsaufnahme 2000 [aus dem Material des Großwalsertaler Namenbuches]; HELEN CHRISTEN, Dialekt-Schreiben oder sorry ech hassä Text schribä; THOMAS GADMER, Namen zwischen Sihl und Reuss — dialektale Bezüge). — A másik szekcióban különféle nyelvjárási témájú referátumok hangzottak el. Ezek közül némelyik egy-egy részterület összehasonlító jellegű vizsgálatának eredményeit taglalta (pl. HUBERT KLAUSMANN, Bairische und alemannische Wortgeographie im Vergleich), két fiatal dialektológus előadása pedig — más-más

nyelvi-nyelvjárási anyagon — az alsófrank tájszólások egy kisebb részlegének az alemann nyelvjáráscsoporttal való esetleges összefüggésével foglalkozott (KARIN DÜCHS, Alemannisches im Wortschatz der Unterfranken és OLIVER HERBST, Alemannisches in der unterfränkischen Verbalmorphologie). Ezt a problematikát SABINE KRÄMER-NEUBERT az Augsburgban tartott alemann dialektológiai konferencián már 1999-ben fölvetette, s lényegében ehhez kapcsolódott bizonyos szókészleti, illetőleg alaktani jelenségek vallatóra fogásával a két würzburgi kolléga. O. HERBST megállapítása szerint a vizsgált alsófrank nyelvjárásrészletnek egy kisebb, déli és délnyugati részén némely igealakban alemann nyelvjárásra utaló sajátosságok tűnnek föl. Hogy ezek genetikusan valóban összefüggnek-e az alemannal, azt nem lehet egyértelműen eldönteni. — Ugyanott hangzott el a konferencia egyedüli magyar résztvevőjének, SZABÓ JÓZSEFnek az „Einige Lehren der Untersuchung ungarischer Dialektinseln in Jugoslawien” című előadása. A bevezetésben a volt Jugoszláviában található magyar nyelvjárászigetek keletkezésének történelmi háttéréről szólt, majd kutatásainak célját, az anyaggyűjtés és a feldolgozás módszerét ismertette. Részletesen kifejtette vizsgálódásainak nyelvészeti és településtörténeti eredményeit, az egyes nyelvjárászigeteket pedig típusokba sorolva és táblázatba foglalva is bemutatta.

Az ülésszak harmadik napján főképpen különféle műhelybeszámolók voltak, ezenkívül több referátumra és kiselőadásra is sor került (például WALTER HAAS, Der Züri Heire. Alte Mundart in Vergleich mit neuer; DAMARIS NÜBLING — RENATE SCHRAMBKE, Silben-Versus akzentsprachliche Züge in den germanischen Sprachen und im alemannischen Sprachgebiet; CHARLES V. J. RUSS, Die Mundart von Bosco Gurin; RUDOLF SCHWARZENBACH, Über den Stand der Mundarten in der deutschen Schweiz — 100 Jahre nach Tappolet). — CH. RUSS — részben saját helyszíni gyűjtései, részben más nyelvjáráskutatók dolgozatai, valamint a svájci nyelvatlasz és a svájci német tájszótár adatai alapján — a Tessin kantonbeli Bosco Gurinnak a helyi nyelvjárását tárgyalta. A község tájnyelve a felsőalemann nyelvjárási régió walseri csoportjához tartozik. Bosco Gurin földrajzilag elszigetelt helyzetű település, amelynek népnyelve elsősorban a nyugat walseri és a graubündeni tájszólások sajátoságaiból ötvöződött sajátos színezetű keverék típusú nyelvjárás. Településtörténeti-földrajzi okokból néhány tucat (mintegy 70) olasz és rétoromán jövevényszó is használatos a község nyelvjárásában. — R. SCHWARZENBACH referátuma a svájci német nyelvjárások jelenlegi helyzetével, szerepével foglalkozott. Svájcban minden társadalmi réteg számára még napjainkban is természetes, hogy az alemann helyi változatai a mindennapi nyelvi érintkezés eszközeül szolgálnak. Hogy a svájciak az egymás közötti kommunikációban mikor váltanak át az irodalmi nyelvre, azt általában a beszélgetés témája határozza meg. Számukra a nyelvjárás azonosságtudatuk megőrzésének fontos eszköze, amely emellett a szűkebb pátria iránti ragaszkodás kifejezését is jelenti.

A szerda délelőtti műhelybeszámolók kivétel nélkül a Svájcban folyó földrajzinév-gyűjtések jelenlegi állásáról, eddigi eredményeiről és további feladatairól nyújtottak áttekintést (így pl. BEAT DITTLI, Orts- und Flurnamenbuch des Kantons Zug; VIKTOR WEIBEL, Orts- und Flurnamenbuch des Kantons Nidwalden und Schwyzer Namenbuch). B. DITTLI például arról számolt be, hogy Zug kantonban kb. 12000 helynevet gyűjtöttek össze (ezeknek kb. egy harmada élő név, két harmada pedig különféle írott forrásokból származik), és várhatóan két év múlva fejezik be a munkátot. — A délutáni beszámolók kizárólag nyelvjárási témakörökhöz (nyelvatlaszokhoz és tájszótárhoz) kapcsolódtak (pl. HANS BICKEL, Wörterbuch 'Nationale und regionale Varianten der deutschen Standardsprache'; ELVIRA GLASER, Sprachatlas der Syntax des Schweizerdeutschen). E. GLASER azokról a nyelvatlasz-munkálatokról adott számot, amelyek 2000 januárjában kezdődtek, s amelyek a svájci német nyelvjárások szintaktikai sajátosságainak feltárására irányulnak. A kutatópontok kiválasztásában a nyolc kötetben megjelent svájci nagyatlaszt (Sprachatlas der deutschen Schweiz) vették alapul, s annak kb. 600 településéből 340 helységet jelöltek ki vizsgálódásaikhoz. A helyszíni gyűjtést elsősorban fordítási és mondatkiegészítési tesztek segítségével végezték. Az előadó a „für... zu + Infinitiv” szerkezetek változatainak elterjedtségét mutatta be, felhasználva ehhez jól áttekinthető térképlapokat is. A munkálat befejezését 2005 végére tervezik.

A konferenciához szakmai-kulturális kirándulások is kapcsolódtak. Ilyen, tudományos szempontból is nagyon hasznos program volt a zürichi egyetem fonetikai tanszékének a megtekintése, amelyet Phonogrammarchiv néven 1899-ben alapítottak. R. SCHWARZENBACH professzor és kollégái színes, érdekes előadásban vázolták a tanszék történetét, szóltak a nyelvjárási hangfölvételek készítésének egykori és mai eszközeiről és lehetőségeiről. Az utóbbi időben már ott tartanak, hogy CD-ROM-on sorozatban különböző nyelvjárási szövegfölvételeket jelentetnek meg, mégpedig nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség számára is. — Az ülészak résztvevőinek bizonyára nagyon emlékezetes marad az Einsiedeln városába tett kirándulás, ahol fontos és hasznos ismeretek szerzésére adódott lehetőség a több mint ezer évvel ezelőtt (934-ben) alapított kolostori könyvtár és levéltár becses értékű kéziratos anyagáról és nyomtatványairól. Ugyancsak feledhetetlen marad az a Zürich-tavi hajókirándulás, amelyen a fehérasztal melletti beszélgetések a résztvevők korábbi kollegiális kapcsolatainak elmélyítéséhez és újabbak kialakításához is hozzájárulhattak.

Összegzésképpen azt állapíthatom meg, hogy az alemann dialektológia 14. nemzetközi konferenciája — amint már a bevezetésben említettem — minden tekintetben jól sikerült, igen eredményes volt; ezért elsősorban a szervezőbizottság vezetőit és munkatársaikat illeti dicséret. A zürich-männedorfi tudományos ülészakon való részvétel egy magyarországi nyelvjáráskutató számára a szakmai tapasztalatok mellett még azzal a többlettel is járt, hogy az ottani konferencia szelleméből erőt merítve térhetett haza, a német nyelvterület országaira ugyanis az jellemző, hogy a nyelvjárási vizsgáldások napjainkban is példaértékű anyagi támogatásban és megfelelő erkölcsi elismerésben részesülnek.

SZABÓ JÓZSEF